

ВИКОРИСТАННЯ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ ПРИ ПРИЙНЯТТІ РІШЕНЬ У ЦИВІЛЬНИХ СПРАВАХ НАЦІОНАЛЬНИМИ СУДАМИ УКРАЇНИ

Україна все більше інтегрується у європейський правовий простір. Першими кроками на цьому шляху свого часу стали ратифікація Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року (Європейська конвенція з прав людини) та прийняття спеціального Закону України, яким регламентовано застосування висновків Європейського суду з прав людини (далі також – ЄСПЛ).

Застосування практики Європейського суду з прав людини у текстах судових рішень сьогодні стало такою собі «модною тенденцією» та «must-have» елементом взірцевого судового рішення [6]. Однак, насправді, національні суди, в тому числі і при розгляді цивільних справ, не завжди доцільно застосовують, а іноді лише вибірково застосовують таку практику, не дотримуючись загально визнаних рекомендацій з цього приводу.

Важливість рішень ЄСПЛ закріплена у статті 17 Закону України від 23.02.2006 №3477-IV «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», відповідно до якої суди застосовують при розгляді справ Конвенцію та практику Суду як джерело права [4].

Аналогічні приписи відображені у статті 10 Цивільного процесуального кодексу України, в контексті використання принципу верховенства права при вирішенні судами спорів [7].

Як зазначає С. Головатий, практика ЄСПЛ належить до категорії «жорсткого права» та є «тим уніфікованим стандартом, що ним має керуватися український суд будь-якої з юрисдикцій» [2, с. 51].

Статистика щодо застосування національними судами практики ЄСПЛ вдало консолідована у Аналітичному звіті за результатами моніторингу судових рішень щодо застосування в Україні положень Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики Європейського суду з прав людини, підготовленого у координації з ОБСЄ.

Згідно з цим звітом найбільш поширеною формою застосування практики ЄСПЛ при вирішенні спорів у цивільних справах є посилання на конкретне рішення ЄСПЛ (одне чи декілька) з поясненням значення для обґрунтування судового рішення національного суду [1, с. 17].

Попри це, експерти у звіті зазначають велику кількість випадків, коли насправді була відсутня потреба у посиланні на практику ЄСПЛ, а саме таке посилання було «декларативним» та «формальним» [1, с. 15].

Р. Бабанли та П. Пушкар обстоюють думку про те, що посилання національними судами на практику ЄСПЛ повинне бути релевантним та

справді доцільним. Замість цього часто можна побачити посилання на рішення ЄСПЛ без контексту самої норми Конвенції, яка має застосовуватися, або без самого фактичного контексту рішення. Довільне трактування таких цитат, які іноді не відображають саму правову позицію ЄСПЛ, закріплену у справі, досить часто має місце навіть без ознайомлення з повним текстом рішення ЄСПЛ.

Таке застосування практики ЄСПЛ може призводити до того, що певна правова проблема хоча наче й вирішується відповідно до загально визнаних стандартів практики ЄСПЛ, однак насправді не враховуватиме цілком протилежну ситуацію [5].

Аналогічну позицію висвітлює і вже згаданий Аналітичний звіт, зазначаючи, що посилання судом на практику ЄСПЛ повинне бути обґрунтованим, тобто належним, де предмет конвенційних норм відповідає природі відносин у конкретній ситуації судового розгляду; релевантним обставинам справи; правильним (тобто без перекручування змісту конвенційних норм); виправданим та пропорційним, коли стан законодавства щодо певної ситуації дозволяє та/або потребує застосування конвенційних положень [1, с. 21].

А тому використання практики ЄСПЛ при прийнятті рішень у цивільних справах доречно робити у тих випадках, коли, наприклад, законодавство містить прогалину або оціночні, невизначені поняття, хибне розуміння яких може призвести до порушення права людини [5].

Вдалим прикладом використання практики ЄСПЛ у цивільній справі є постанова Великої Палати Верховного Суду у справі №372/2180/15-ц від 15.05.2018 [3]. У цій справі Велика Палата Верховного Суду розглядала спір про скасування державної реєстрації права власності на прибережні земельні ділянки та витребування їх назад у власність держави.

Заявник касаційної інстанції посилався на практику ЄСПЛ, в якій за подібних обставин Суд визнавав безпідставне втручання у право власності з боку держави.

Вирішуючи цю справу, Велика Палата Верховного Суду здійснила аналіз практики ЄСПЛ, на яку посилається заявник та вказала на іншу практику ЄСПЛ, де втручання держави у право приватної власності вважалось пропорційним, та на основі таких рішень, проводячи паралельний аналіз українського законодавства прийшла до висновку про відмову у задоволенні касаційної скарги.

Окрім релевантного та доцільного посилання на практику ЄСПЛ при вирішенні цивільних справ, необхідно також дотримуватись правил належного цитування цих рішень.

В Аналітичному звіті звертається увага на відсутність уніфікованого стандарту щодо оформлення посилання на рішення ЄСПЛ, внаслідок чого у мотивувальних частинах здебільшого згадується лише назва справи за форматом «*Заявник проти Держави*» без деталізації дати прийняття цього рішення та конкретного параграфу, з якого запозичено ту чи іншу юридичну позицію. Іншою проблемою в оформленні посилань є переклад прізвищ заявників у реквізитах цитованої справи. Часто прізвища або назви юридичних осіб-заявників неможливо перекласти українською повністю та

правильно, в окремих випадках це роблять, допускаючись помилок. Як приклад, Аналітичний звіт наводить численні посилання на рішення ЄСПЛ у справі «*Ilhan проти Туреччини*», в той час як оригінальна назва записана як «*Ilhan (Ihhan) v. Turkey*». А тому у звіті констатується, що «формально українські судді посилаються на неіснуюче рішення (особливо з урахуванням того, що практично завжди відсутня вказівка на інші реквізити цього рішення)» [1, с. 48].

Інший приклад згадує й С. Головатий, зазначаючи на постійне цитування у правозастосовчій практиці рішення ЄСПЛ «*Санді Таймс проти Сполученого Королівства*» в той час як оригінальна назва цього рішення «*Sunday Times v. The United Kingdom*» [2, с. 57-58].

Найбільш важливими для розгляду цивільних справ рішеннями ЄСПЛ є ті, які були постановлені з приводу порушення статті 8 та статті 1 протоколу 1 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, які стосуються доцільності втручання у право власності особи та приватне життя особи.

Таким чином, слід констатувати, що практика Європейського суду з прав людини є важливою для врахування національними судами для вирішення цивільних справ. Однак, кожного разу суду необхідно звертатися до такої практики належно та цитувати її з урахуванням усіх релевантних обставин та висновків, що їх надав ЄСПЛ в кожній конкретній справі.

Більше того, таке застосування національними судами повинне бути додатковим та використовуватися тоді, коли в національному законодавстві відсутні відповідні норми, наявне неоднакове їх тлумачення або використані поняття та терміни, не регламентовані іншими нормативними актами.

Також застосована практика ЄСПЛ повинна бути оформлена належним чином, аби не допускати ситуацій, за яких суд посилається на неіснуюче рішення Європейського суду з прав людини або на правову позицію, яка насправді в цьому рішенні не відображена.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Буроменський М.В., Сердюк О.В. Аналітичний звіт за результатами моніторингу судових рішень щодо застосування в Україні положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики Європейського суду з прав людини. Інститут прикладних гуманітарних досліджень, 2018, 60 с. URL: <https://www.osce.org/uk/project-coordinator-in-ukraine/390506> (дата звернення 25.04.2023).
2. Головатий С. “Верховенство права” не працює. Коментар до тексту документа Венеційської Комісії “Доповідь про правовладдя” (“Report on the Rule of Law”), що її ухвалено на 86-му пленарному засіданні 25–26 березня 2011 року (CDL-AD(2011)003rev). Право України. 2019. № 11. С. 39-82. URL: <https://ccu.gov.ua/publikaciya/golovatyu-s-verhovenstvo-prava-ne-pracyuye-komentar-do-tekstu-dokumentu-veneciyskoji> (дата звернення 26.04.2023).
3. Постанова Великої Палати Верховного Суду у справі №372/2180/15-ц від 15.05.2018 (провадження № 14-76цс18). Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/75287005> (дата звернення 26.04.2023).

4. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини. Закон України від 23.02.2006 №3477-IV. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2006, N 30, ст.260. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text> (дата звернення 25.04.2023).
5. Р. Бабанли, П. Пушкар. До питання про (не)релевантне застосування практики Європейського суду з прав людини: практичні поради. Судово-юридична газета. Публікація від 17.05.2019. URL: https://sud.ua/ru/news/blog/140972-do-pitannya-pro-ne-relevantne-zastosuvannya-praktiki-yevropeyskogo-sudu-z-prav-lyudini-praktichni-poradi?fbclid=IwAR2ak_qjq9R1osD0ZqJX-MmffMzvU6GKnB3l5Wcm2ijjBJzYrzk9mabQO40 (дата звернення 25.04.2023).
6. Ющенко Т. Практика ЄСПЛ: переосмислити не можна застосовувати. Публікація на веб-сайті «Pravo UA. Видавництво «Юридична практика» від 23.07.2019 року. URL: <https://pravo.ua/praktika-iespl-pereosmisliti-ne-mozhna-zastosovuvati/> (дата звернення 25.04.2023).
7. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон від 18.03.2004 №1618-IV. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2004. № 40-41, 42. Ст.492. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#top> (дата звернення 26.04.2023).

УДК 34:004:347.77(045)

Кметик Х. В.

*к.ю.н., доцент кафедри цивільного
права і процесу Юридичного факультету,
Національний авіаційний університет*

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ФОСТЕРНИХ СІМЕЙ В МЕЖАХ ДІЮЧИХ НОРМ І ЗАКОНІВ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ

Сучасні підходи до організації фостерних сімей в межах діючих норм і законів Великої Британії розробляються з урахуванням різних наукових теорій і концепцій щодо факторів впливу на соціалізацію прийомних дітей. Кожна з таких теорій і концепцій відображає реальний стан становлення дітей і підлітків у новому соціальному середовищі і кожна з них має свої позитивні аспекти, які варто використати для поліпшення практичної роботи. Ефективність виховних впливів фостерної сім'ї на соціалізацію прийомних дітей значною мірою залежить від їх адекватності соціально-психологічним реаліям перехідного періоду вікового і соціального статусу, характеру входження дитини чи підлітка в систему сімейних відносин в реальних умовах функціонування фостерної сім'ї.

На думку Романовської О.О., можна виокремити три види соціальних функцій фостерної сім'ї у Великій Британії: виховна, реабілітаційна та організаційна. Вказані функції своїми змістом і формами відповідають етапам інтелектуального та емоційного розвитку дітей-сиріт, які визначаються не тільки здібностями прийомних дітей, але й здатністю фостерних батьків та їх рідних дітей налагоджувати взаємини з прийомною дитиною [1].